

“Прафесар Соня”

Соф’я Кавалеўская

Першая ў свеце жанчына – прафесар матэматыкі паходзіць са шляхецкага беларускага роду. Дзяцінства правяла ў маёнтку Палібіна Віцебскай губерні, а ў 18 гадоў заключыла фіктыўны шлюб, каб паехаць за мяжу і займацца навукай. Працы Кавалеўскай прысвечаны матэматычнаму аналізу, механіцы, астраноміі.

Яна напісала шэраг літаратурных твораў, у тым ліку аповесці “Нігілістка” (1884), сямейную хроніку “Успаміны дзяцінства” (1890), “Тры дні ў сялянскім універсітэце ў Швецыі” (1890); суаўтар «Vaæ victis», рамана аб Рыўеры (1893); на шведскай мове – “Успаміны пра польскае паўстанне”, “Сям’я Варанцовых”, “Барацьба за шчасце” (драма сумесна з шведскай пісьменніцай Л. Эдгрэн) і інш.

У самыя першыя дні новага 1850 года ў сям’і палкоўніка артылерыйскіх войск Васіля Корвін-Крукоўскага нарадзілася другая дачка, якую назвалі Соф’я, што ў перакладзе са старажытна-грэчаскай мовы азначае “мудрая”, “разумная” або яшчэ “навука”. Наўрад ці думалі бацькі, што імя гэтае як найлепш падыходзіць для іх дзіцяці.

Даслужыўшыся да чына генерал-лейтэнанта і пасады начальніка арсенала горада Масквы, Корвін-Крукоўскі выйшаў у адстаўку, і яго сям’я пераехала ў радавы маёнтак Палібіна на Віцебшчыну. Васіль Васільевіч з глыбокай пяшчотай ставіўся да сваёй жонкі Лізаветы Фёдаравны, вельмі сур’ёзна клапаціўся аб будучыні дзяцей. Пераезд са сталіцы ў глыбінку быў ім добра абдуманым. Ён чуў неаднойчы спрэчкі ў маскоўскіх клубах пра хуткую сялянскую рэформу і разумеў, якім пераваротам гэта стане для памешчыкаў. Таму і паспяшаўся ў родныя мясціны, каб па-новаму весці сваю гаспадарку, самому кіраваць справамі.

Аднак жыццё па-за сталіцай ніякім чынам не павінна было паўплываць на адукацыю дзяцей. Генерал Корвін-Крукоўскі дзеля гэтага выпісаў гувернантку-англічанку і запрасіў дарэктара, аднаго з самых адукаваных віцебскіх шляхціцаў Іосіфа Ігнатавіча Малевіча. На працягу 10 гадоў ён займаўся навучаннем Соф’і – гэтыя гады значна паўплывалі на станаўленне яе як асобы. Саступаючы ў дробязях, Іосіф Малевіч быў вельмі настойлівы, калі справа датычыла інтарэсаў яго выхаванцаў. Акрамя дакладных навук, ён шмат часу прысвячаў літаратуры, гісторыі, прыродазнаўству, падштурхоўваў сваіх вучняў да аналізу звычайнага жыцця і развіцця ўласных поглядаў на розныя прадметы і абставіны. Малевічу было каля 50 гадоў, але дзякуючы яго жывому характару і любові да дзяцей ён шчасліва дзяліўся з выхаванцамі іх дзіцячыя забавы –

Маэнтак у Палібіна

Бацька Васіль
Васільевіч

Маці Лізавета
Фёдараўна

гульні ў мяч, падрыхтоўку і запуск паветранага змея, катанне на конях і іншыя.

Уважлівы педагог адразу адзначыў матэматычныя здольнасці Соф'і, таму, задумваючыся аб яе будучыні, настаўнік ніяк не мог вызначыцца, якога лёсу ён бы жадаў таленавітай вучаніцы – зямных жаночых даброт ці заняць высокае месца ў навучы. Часам яго ахоплівала шчымлівая трывога, і ён ішоў да генерала, шчыра дзяліўся з ім сваімі асцярогамі наконт незвычайнасці далейшага жыццёвага шляху малодшай дачкі. Але бацька папросту ганарыўся поспехамі Соф'і ў вучобе, і яму нават ў галаву не прыходзіла думка, што яна можа адмовіцца дзеля матэматыкі (хоць і любімай!) ад свайго высокага становішча сярод дваранства, бліскучых выхадаў у свет і ўдзелу ў балях.

У сваёй кнізе “Успаміны дзяцінства” (1890) Соф'я Кавалеўская апісвае, як да яе прыйшло захапленне матэматыкай. Вядома, найперш праз бацьку, які сам любіў гэтую навуку і паступова ў гульнях на лічэнне і больш сур'ёзных перадаваў гэтую любоў любімай дачцэ. Да таго ж сцены яе дзіцячага пакоя ў Палібіне былі пазаклейваны матэматычнымі формуламі. Выйшла так выпадкова: не хапіла шпалераў, трэба было ці то ганца пасылаць за пяцьсот верст у Санкт-Пецярбург, ці то аклейваць тым, што трапіць пад рукі. “Трапілі” літаграфіі лекцый па дыферэнцыяльных ураўненнях і інтэгральным вылічэнні, што некалі вывучаў сам генерал. Маленькая Соня гадзінамі разглядала незразумелыя ёй фор-

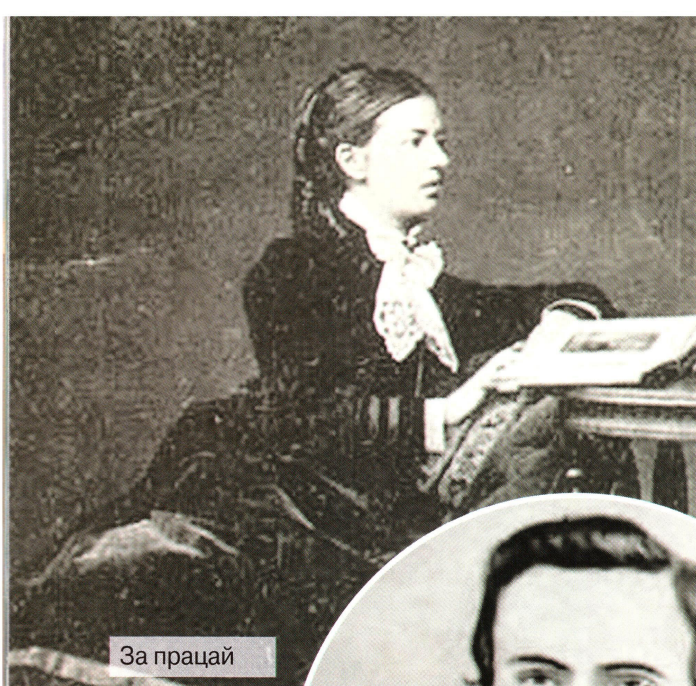
мулы, і гэтыя таямнічыя значкі так захапілі яе, што дзяўчынка запамніла складання ўраўнення на памяць. Даведаўшыся аб гэтым, Васіль Васільевіч вельмі здзіўўся, але парадаваўся таленту дачкі.

Яшчэ болей уразіў усіх наступны выпадак. Прафесар фізікі Марскоў акадэміі Мікалай Тырноў падараваў Корвін-Крукоўскаму як сябру падрыхтаваны ім падручнік. Соня зацікавілася кніжкай і пачала яе самастойна чытаць. Пры сустрэчы Тырноў з вялікім здзіўленнем выявіў, што чатырнаццацігадовая дзяўчынка “лузгае” тэарэмы трыганаметрыі. Ён назваў Соф'ю “новым Паскалем” і вельмі раіў генералу даць дачцэ магчымасць надалей займацца вышэйшай матэматыкай. Але на гэты раз унікальныя здольнасці дачкі толькі напалохалі Корвін-Крукоўскага – ён усяго толькі меўся даць дзецям бліскучую адукацыю, аднак будучыню дачок бачыў у шчаслівым замужжы.

Тут пачалося аддаленне бацькі і дачкі: праблема заключалася ў тым, што ў Расіі жанчын вучыцца ў ўніверсітэт не прымалі, а пачаць за мяжу магчыма было толькі з бацькоўскага дазволу, які генерал Корвін-Крукоўскі даваць не збіраўся; ён нават ужо пачаў шукаць дочкам кандыдатуры мужоў. У выніку Соф'я і яе старэйшая сястра Ганна ўступілі паміж сабой у змову – яны вырашылі заключыць фіктыўныя шлюб, каб

ДАРЭЧЫ

Соф'я Кавалеўская, народжаная Корвін-Крукоўская, вельмі даражыла сваім радаводам. Яна з задавальненнем пераказвала сямейную легенду, як дачка венгерскага караля Мацвея Корвіна пакахала польскага магната Крукоўскага і выйшла за яго замуж. А кароль Мацвей Корвін, як вядома, быў не толькі славутым воінам, але і апекуном навукі, літаратуры і мастацтваў. Маці Соф'і – Лізавета Фёдараўна – была ўнучкай вядомага астранома, дырэктара абсерваторыі Расійскай акадэміі навук Ф.І. Шуберта і дачкой таленавітага вучонага-геадэзіста генерала Ф.Ф. Шуберта. У аўтабіяграфіі да шведскага выдання Соф'я так пісала пра свае сувязі з продкамі: “Я атрымала ў спадчыну цягу да навукі і мастацтваў ад свайго продка, венгерскага караля Мацвея Корвіна; любоў да матэматыкі і паэзіі – ад дзеда з боку маці, астранома Шуберта, уласную любоў да свабоды – ад Польшчы, астатняе – ад Расіі...”

За працай

Соф'я з дачкой Сонечкай

Уладзімір Кавалеўскі

паехаць вучыцца ў Еўропу. У такім выпадку бацька працівіцца іх намерам не мог, галоўнае слова ўжо б належала мужу.

“Памагатым” для 17-гадовай Соф’і становіцца малады вучоны-палеантолаг Уладзімір Кавалеўскі, тутэйшы, родам з Віцебшчыны. Гэта быў таксама таленавіты чалавек, энергічны і вельмі адукаваны, вядомы сёння нашчадкам як заснавальнік эвалюцыйнай палеанталогіі ў расійскай навуцы, доктар філасофіі, заўзяты паслядоўнік тэорыі Дарвіна і аўтар грунтоўных тэарэтычных даследаванняў па праблемах эвалюцыі капытных жывёл. Шчыра кажучы, малады чалавек меў да дзяўчыны сапраўдныя пачуцці, ён быў у захапленні ад знаёмства: “У свае васьмнаццаць мой “верабеічык” цудоўна адукаваны, ведае мовы і займаецца вельмі сур’ёзнай навукай – матэматыкай... Наогул, што такое шчасце дасталося мне, цяжка нават сабе ўявіць!” Але як паважаны шляхціч ён не мог парушыць дадзенае самім жа слова “жыццё, нібы брат і сястра” і заставаўся працяглы час проста сябрам, як таго жадала “нігілістка Соня”.

Моцнае сяброўскае плячо і падтрымка фіктыўнага мужа, надалі юнай Соф’і ўпэўненасці ў сваіх сілах і ўмацавалі жаданне дабіцца пастаўленых мэт. Амаль адразу ж

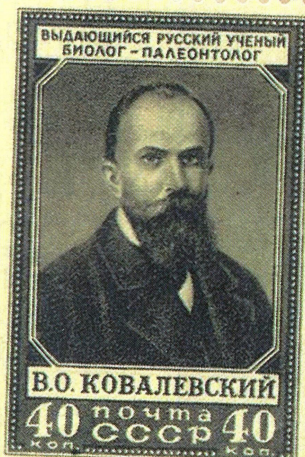
пасля замужжа яна едзе ў Германію і паступае ў 1869 годзе ў адну з самых прэстыжных навуковых устаноў – Гейдэльбергскі

ўніверсітэт імя Рупрэхта і Карла (Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, 1386 г.з.), дзе становіцца найлепшай студэнткай-даследчыцай. Вясной 1874 года Соф’я Кавалеўская завяршае работу “Да тэорыі дыферэнцыяльных ураўненняў”, якая задумвалася ёй як доктарская дысертацыя: гэтыя даследаванні ўвойдуць ва ўсе курсы матэматычнага аналізу пад назвай “Тэарэма Кашы – Кавалеўскай”. У ліпені 1874 года Гёттынгенскі ўніверсітэт прысвойвае Соф’і Кавалеўскай ступень доктара філасофіі па матэматыцы і магістра “з найвышэйшай пахвалай”. Гэта быў надзвычайны поспех у навуковым свеце для жанчыны, а для грамадзянкі Расійскай імперыі тым болей. Між іншым, новаму доктару філасофіі споўнілася ўсяго 24 гады.

Заваяваўшы такія лаўры, Соф’я Кавалеўская вяртаецца ў Расію з намерам выкладаць матэматыку ва ўніверсітэце, аднак па тагачасных законах царскай Расіі жанчыне маглі дазволіць максімум – выкладанне арыфметыкі ў пачатковых класах жаночых гімназій. Для вучонага са ступенню доктара гэта выглядала насмешкай... Соф’я вельмі балюча ўспрыняла адмову; як і заўсёды,

у цяжкія часы яе падтрымаў ізноў Уладзімір. Тут адбываецца неспадзяванае: Соф’я разумее, што кахае свайго “фіктыўнага мужа”. Яны ўрэшце пачынаюць жыць сапраўднай сям’ёй. І на іх адразу сыпяцца сур’ёзныя выпрабаванні – адсутнасць працы, недахоп грошай, хвароба і складаная цяжарнасць Соф’і. У 1878 годзе нараджаецца дачка, якую называюць Соф’я. Аднак здароўе маладой маці вельмі хісткае, яна ўпадае ў пасляродавую дэпрэсію і па парадзе дактароў едзе на лячэнне ў Парыж; немаўлём апякуюцца родзічы. Уладзімір, вельмі перажываючы за любімую жонку, вырашае адмовіцца канчаткова ад навуковай кар’еры і заняцца бізнесам, каб забяспечыць матэрыяльна сям’ю. Гэтае рашэнне потым назавуць “вялікай памылкай”. Праекты Уладзіміра Кавалеўскага адзін за другім аказваюцца непрыбытковымі, ён уцягваецца ва ўсё новыя пазыкі. А калі прыходзіць тэлеграма аб пачатку судовага працэсу супраць прамысловага таварыства, дырэктарам якога Кавалеўскі з’яўляўся, не бачачы выйсця, зламаўшыся маральна, ён сканчае жыццё самагубствам... У пісьме да брата Уладзімір прасіў перадаць Соф’і, што “штодзённым думкі былі пра яе, хоць зашмат вінаваты, бо сапсаваў ёй жыццё”.

Калі ў Парыж дайшлі звесткі пра смерць мужа, “Соф’я Васільеўна чатыры дні адмаўлялася ад прыёму любых страў і на пяты страціла прытомнасць”, пазначаў домаўладальнік. Для Соф’і такая страта стала цяжкім ударам лёсу – толькі цяпер яна зразумела, як шмат для яе значыў гэты чалавек і што яна сапраўды моцна

жанчын і навукі ў Расіі. Нарэшце і тут прызнаюць навуковыя заслугі Соф'і Кавалеўскай – яе выбіраюць членам-карэспандэнтам Расійскай акадэміі навук. Аднак яе мары стаць акадэмікам на радзіме так і не спраўдзіліся.

Апошняя шчасливай старонкай жыцця

Соф'і Кавалеўскай стала цёплая дружба з вядомым вучоным-сацыёлагам, прафесарам права Максімам Кавалеўскім (цёзкам па прозвішчы), які вельмі нагадваў Соф'і самую сябе – непрыкаенага вандроўніка-адзіночку. Максім жа, падсмейваючыся, называў яе “ўвасабленнем фемінізму”.

Соф'я знаходзіла сабе душэўны адпачынак на раскошнай віле Кавалеўскага паблізу ад Ніцы. Разам яны цілі каву, абмяркоўваючы літаратуру, музыку, бавілі час у падарожжах па ваколіцах, наведваліся ў тэатры і на класічныя канцэрты. Саракагадовы халасцяк відавочна быў закаханы ў “прафесара Соню”, і яна нарэшце згадзілася на шлюб, які прызначылі на ліпень 1891 года.

Аднак лёс аказаўся няміласцівым да іх: нечакана зімой па дарозе з Берліна ў Стакгольм Соф'я Васільеўна Кавалеўская прастуджваецца, хвароба пераходзіць у запаленне лёгкіх, ад якога жанчына памірае. Ёй толькі толькі споўніўся 41 год.

Алена ЦЯРЭНЦЬЕВА

кахала Уладзіміра. Доўгія гады надалей яе не пакідалі скруха і туга па загінулым мужу, яна зрабіла ўсё магчымае і дабілася-такі вяртання гонару і аднаўлення памяці як выдатнага вучонага Уладзіміра Анупрыевіча Кавалеўскага.

Атады яна засталася адна. 33-гадовая жанчына з дзіцём на руках, без аніякіх асабістых сродкаў, едзе ў Берлін і звяртаецца па дапамогу да свайго колішняга настаўніка Карла Вайерштраса. Вучоны дабіваецца для Соф'і Кавалеўскай месца прафесара кафедры матэматыкі ў Стакгольмскім універсітэце.

Соф'я ўключылася ў працу, не шкадуючы сябе: яна спіць усяго некалькі гадзін ў суткі. Менавіта да гэтага перыяду адносяцца самыя значныя яе адкрыцці, у тым ліку вярчэнне цвёрдага цела вакол нерухомай кропкі і чацвёрты алгебраічны інтэграл, за што потым Кавалеўскай прысудзілі прэмію Бардэна Парыжскай акадэміі навук, прэмію Шведскай акадэміі і пажыццёвае званне прафесара Стакгольмскага ўніверсітэта.

У краінах Еўропы высокая шануюць “прафесара Соню”, як яе ласкава называюць калегі-вучоныя. Тым больш ёй хочацца змяніць адносіны да

«Соф'я Кавалеўская». Мастак Марына Іванова.